

Илија Томић

Универзитет у Београду
 Православни богословски факултет
 Београд
 itomic@bfspc.bg.ac.rs

УДК: 27-245.8

Предесенски списи

Сажељак: У овом раду аутор нам кратко представља доскора непознате, списе који су настали у Јудејству, у времену после Јездре и Немије па до времена Селевкида и појаве есена, као једне од најутицајнијих јудејских верских заједница античког периода.

Они списи су откривени међу великим бројем фрагментарних остатака рукописа у Кумрану, богатом налазишту откривеном 1947. године. Њихова истраживања трају до данас. Списи, представљени у овом раду различитог су карактера: једни су имали претензију постати делом званичног јудејског канона (нпр. Храмовни свитак); други, у себи немају ништа штетно по садржини (нпр. Набонидова молитва); други препричавају и проширују садржину неких библијских књига (нпр. Апокрифна Књига постања); неки су поучног карактера, а неки од њих су праве апокалипсе са садржином која и данас буди знатижељу и размишљање над разлозима овакве литерарне обраде.

Кључне речи: (Локалитети:) Кумран, Вади Мураба'ат, Ен Фешха, Хирбет Мирд, Нахал Аругот, Нахал Хевер, Нахал Мишмар, Нахал Сеелим, Нассхал Хардоф, Нахал Давид, Mohamed ed-Dib.

(Списи:) Правилник Заједнице (1QS), Рат синова светла против синова таме (1QM), први свитак Књиге пророка Исаије (1QJes^a), други свитак Књиге пророка Исаије (1QJes^b), пешер на Књигу пророка Авакума (1QpHab), апокрифна Књига постања (1QGenAp), Химне (1QH), Рат синова светла против синова таме (1QM) (סדר מלחמות בני אור בבני חושך) (1Q33; 4Q491–496), Правилник Заједнице (1QS), апокрифна Књига постања (1QGenAp), Храмовни свитак (11QTemple) (מגילת המקדש), Мојсијева дела (1Q29, 4Q357 и 4Q375), Уредбе („Ordonances) (4Q513–514), Нови (Небески) Јерусалим (1Q32; 2Q24; 4Q232; 554–555; 5Q15; 11Q18), Литургија анђела (The Angelic Liturgy) (שיר עולת השבת) (4Q400–407); 11Q17; oQShirSabMasada), Поучни списи (4Q483–490), Псалам Исуса Навина (4Q378–379), Набонидова молитва (4Qor Nab), Масада (oQShirSabMasada), Књига дивова (1Q23 = 1QHenGiants; 2Q26 = 2QHenGiants; 4Q203 = 4QHenGiants^a; 4Q530–533 = 4QHenGiants^{b-c}; 6Q08 = 6QhenGiants, Манис, бл. Августин, Завештања 12 патријараха (4QTJuda (4Q184), 4QTestament of) Levy^{a-b} (4Q213–214; 4QTLV^{c-d} (4Q540–541), 4QTNaph(taly) (4Q215) и 4QTestament of) Qahat/ Kahat (4Q542), Дамаштански спис (Convenant of Damascus) (CD) (Damaskusschrift) (Zadocite Fragments) (Zadokite Documents) (= oQ) (4QD^{a-h}) (4Q266–273; 5Q12; 6Q15), календарска дела (Calendrical Document — Mishmarot) (4Q313; 4Q318; 4Q320–333; 4Q337; 4Q390; 4Q394; Књига Енохова, Књига јубилеја, 4QTestimonien (4Q379); издавач Oxford Clarendon Press London.

(Истраживачи:) M. Abegg, N. Avigad, H. Attridge, M. Baillet, D. Barthelemy, H. Bardtke, J. Becker, K. Beyer, P. Boccaccio, W. H. Brownlee, G. Berardi, W. H. Burrows, J. C. VanderKam, Weiser A., Verber E., G. Vermes, P. Wernberg-Möller, M. Wise, S. White, A. S. van der Woude, G. Garbini, F. Garcia Martinez, Th. H. Gaster, Д. Глумац, P. Grelot, P. Guilbert, A. Dupont-Sommer, C. A. Evans, T. Elgvin, K. G. Kuhn, E. Lohse, J. Maier, J. T. Milik, S. Olyan, E. Puesh, S. Schechter, H. Stegemann, A. Steudel, J. Strugnell, L. Stuckenbruck L., S. Talmon, E. Tov, J. Trever, J. A. Fitzmyer, A. M. Habermann, E. Cook, F. M. Cross, J. H. Charlesworth, M. Chyutin, Y. Yadin.

У овом раду само кратко ћемо приказати неке, од мноштва различитих списа откривених у пећинама око Кумрана за које су истраживачи убрзо приметили да не могу бити именовани као есенски. Уствари, у односу на број осталих откривених списа у Кумрану, и оригинално есенских је релативно мало.

Ради покушаја систематског прегледа налаза са овог локалитета, откривене рукописе ћемо само укратко навести.

Можемо казати да је откривено преко 900 различитих рукописа, али веома мало сачуваних у потпуности, односно већина њих били су у фрагментима, које су истраживачи касније морали правилно устројити, а лаку не допуњавати. Иначе, у околини Кумрана откривено је 11 великих пећина из којих потичу познати рукописи, али укупно је било чак 370 локалитета који су на неки начин археолошки повезани са Кумраном, и у којима је било налаза.

Кумран, дакле, није једино налазиште на овом простору. Познате су и пећине Вади Мураба'ат, оаза Ен Фешха, Хирбет Мирд, Нахал Аругот, Нахал Хевер, Нахал Мишмар, Нахал Се'елим, Нахал Хардоф, Нахал Давид, и др. Налази са ових локалитета су нешто млађи од налаза у Кумрану, и потичу из времена Другога јудејскога устанка, Бар Кохбе (132–135. године по Христу), али су, ипак, изузетно драгоцени.

Иначе, Кумран је откривен негде током 1947. године (можда и нешто раније!), а за налазе знамо од наредне, 1948. године када су о њима почеле да стижу прве вести. Од укупно 72 различита рукописа из прве кумранске пећине најпознатијих је седам, који су и узбудили светску научну јавност. Били су то: Правилник Заједнице (1QS), Рат синова светла против синова таме (1QM), први свитак књиге пророка Исаије (1QJes^a), пешер на књигу пророка Авакума (1QpHab) и остаци апокрифне Књиге постања (1QGenAp). У другој пећини било је 33 рукописа, у трећој 15, у четвртој, чини се око 600 (нпр. 4Q579 = 4QHymnic Work (?), у петој 25, у шестој 31, у седмој 19, у осмој 5, у деветој и десетој нема остатака списа, и у једанаестој 25 рукописа.

Јеврејским истраживачима су одмах, након открића, у руке дошли следећи рукописи: Химне (1QH), Рат синова светла против синова таме (1QM), и други свитак књиге пророка Исаије (1QJes^b). Остали списи из ове пећине,

споменути 1QJes^a, 1QpHab, 1QS, и 1QGenAp, купљени су касније, 1954. године у Сједињеним Државама где су однети и били чувани у сефу једне банке, а затим, враћени у Израел.

Можемо казати да су данас рукописи објављени у 40 томова, али њихова истраживања и даље трају. Рукописе је објавио енглески универзитет Оксфорд, односно његова издавачка кућа Oxford Clarendon Press, од 1955 – 2008. године, под насловом Discoveries in the Judaean Desert.

Између свих откривених рукописа највише је преписа библијских књига, затим преписа девтероканонских и апокрифних књига, тзв. предесенских списа, оригиналних есенских, мудросних, календарских, литургичких и других списа.

Наш кратки приказ односиће се на списе назване предесенским, стога што их истраживачи нису могли уврстити међу девтероканонске нити апокрифне списе који су такође настали пре закључења, завршетка јеврејскога канона, али нису постали његовим саставним делом.

И ови списи, тзв. предесенски, слични су њима. Ни они нису постали делом старозаветнога канона иако су неки настали већ у IV веку пре Христа, дакле, далеко пре настанка есена. Ипак, ове списе старо цадокитско свештенство, од кога су касније настали и есени, познавало је, чувало, ценило и брижљиво преписивало.

Ти списи су: Храмовни свитак (11QTemple), чак најобимнији кумрански рукопис, Мојсијева дела (1Q29, 4Q357 и 4Q375), Уредбе („Ordonances“) (4Q513–514), Апокрифна Књига постања (1QGenAp), Литургија анђела (4Q400–407), Нови (Небески) Јерусалим (1Q32; 2Q24; 4Q232; 554–555; 5Q15; 11Q18), Поучни списи (4Q483–490), Псалам Исуса Навина (4Q378–379), Набонидова молитва (4QorNab), још неки списи који ће у наставку бити споменути, као и више календарских дела.

Од ових списа код нас је публикована апокрифна Књига постања, у делу E. Verber, *Kumranski rukopisi iz pećina kraj Mrtvog mora/* BIGZ Beograd 1982, 283–293).

1. ЛИТУРГИЈА АНЂЕЛА (The Angelic Liturgy) (שִׁיר עוֹלָת הַשָּׁבַת) (4Q400–4007; 11Q17; 0QShirSabMasada)

За овај спис се зна од 1957. године када је на Трећем међународном конгресу за старозаветне студије познати истраживач Кумрана J. Strugnell у свом реферату о духовним представама есенске заједнице навео два фрагмента овога списа из четврте кумранске пећине (4Q), који нам омогућавају увид у до тада непознате представе есена о небеском храму и о небеској литургији. Истраживачи Кумрана су га назвали „Литургија анђела“.

У четвртој кумранској пећини откривено је чак 8 његових фрагментарних остатака (4Q400–407), у једанестој један (11Q17), а и у Масади такође

још један рукопис (oQShirSabMasada), тако да број његових остатака износи укупно 10 рукописа.

Назив списка и садржина

Спис је написан на јеврејском језику, а научници га називају и „Књига химни (за принос суботњих жртава)“, или, пак „Литургија анђела“. Он се састоји из 13 песама, химни за 13 субота од почетка календарске године, устројених сходно кумранском календару од 364 дана у години, према којем је година увек почињала средом, као даном стварања сунца и месеца, (јесењим) месецом нисаном. Химне су, дакле, одређене за прву четвртину године, а есенска година је имала укупно 52 недеље.

Остаје нејасно да ли су ове химе певане, тј. да ли су певане само једном у току прве четвртине године или су понављане четири пута у години.

Делови свих ових песама јасни су до њиховог трећег дела, и дотле су оне могле да буду лакше реконструисане, јер је текст био добро сачуван на једном, или се могао реконструисати преко више оштећених рукописа.

Писац химне почиње указивањем што указује на Божје тајне, познате само анђелима, а које се при молитви откривају и свештеницима. Затим следи набрајање скоро у стилу мантре, концентрисано на броју седам чији је врхунац седма субота што је праћено једном химном, при чему заједница моли и размишља о својствима овога духовнога храма. Посебан нагласак је на Божјим колима, меркави.

У овом спису се у високом ритму ређају један за другим многи изрази. Сусрећемо низове синонима, бројне дуге реченице састављене скоро искључиво од именица, а глагола скоро да и нема. Представе су најчешће апстрактне, слике неразговетне и замагљене због бројности.

Ретко је јасно шта писац жели да каже. Може само осетити да небеске тајне не могу бити исказане људским језиком. Само се са приближавањем Богу оне могу разумети. Неки од истраживача указују на то да се ове **анђелске химне дешавају у тихости**, јер се често у њима говори о тајанственој тишини на небесима (уп. 1 цар 19, 12).

Химне желе да молитеља сједине са анђелима који се истовремено моле на небесима. Молитве на земљи су само мали и слаби одсјај онога што се дешава горе, на небесима. Циљ је, дакле, да се на духован начин учествује у небеској молитви/ литургији. Број небеских бића, анђела је неисказив, и они, као и људи, говоре различитим језицима (уп. 1 Кор 13, 1) и сваки од њих је упућен само на то да хвали Господа.

Као извор овога списка узима се пророк Језекиљ (уп. Јез 1, 10) код кога су описана Божја кола, кочије. Такође се код њега описује и будући храм. Ове химне, одн. овај спис служе као основа су за каснији јудејски Мерка-

ва-мистицизам. Овим се желело указати на могућност духовног искуства усредсређивањем на Божја кола.

У погледу садржине, химна за прву суботу говори о постављању небеских анђела свештеника за службу у небеском храму и о њиховој одговорности за грех и за наставу.

Химна за другу суботу говори о разлици између небеског и земаљског свештенства, о небеским војскама, и о њиховом ратном наоружању.

Трећа и четврта химна слабо су очуване.

О Божјем предзнању говори се у химни за пету суботу.

Благослови седам највиших анђелских вођа налазе се у химни за шесту суботу.

У химни за седму суботу говори се о похвали различитих елемената, делова небескога храма (темеља, углова, зидова), о херувимима и офанима (точковима), као и о небеским колима/кочији.

Химна за осму суботу говори о седам свештеничких чинованђела свештеника у небеском храму, и о благословима седам анђелских вођа другога реда.

Химна одређена за девету суботу садржи похвалу слика/рељефа који украшавају предворје и зидове храма.

Похвалу светиње над светињама небескога храма садржи химна за десету суботу.

Похвала ликова који украшавају зидове светиње над светињама, налазе се у химни одређеној за једанаесту суботу.

Химна за дванаесту суботу садржи похвале небеских кола/кочије/меркаве, чију појаву поздрављају небески анђели.

Химна за тринаесту суботу говори о служби у небеском храму, као и о хаљинама/одеждама које носу службени небески првосвештеник.

Све у свему, ове химне показују упадљиву структуру, при чему се код њих примећују и три њихова различита дела: 1–5. химне; 6–8, и 9–13, и при свему томе: седма химна је у центру, окружена осталима – она је централна!

Примећујемо такође да у химнама 1–5. превлађују глаголске, а у химнама 9–13. именичке реченице.

И према својој садржини, оне показују да је врхунац ових химни у химни за 13. суботу пошто се у њој прелази са спољних делова храма на светињу над светињама и на небеску литургију, што указује на климакс, врхунац садржине овога списка.

Могуће је да су спис познавале и цениле и друге јудејске религиозне заједнице, а не само есенска. На ово би указивао и споменути примерак, препис откривен у утврђењу Масада, која је пала последња, као задње уточиште устаника у Првом јудејском устанку (66–73/74. године по Хр.), или су га, можда, тамо донели есени избеглице, бежећи испред освете Римљана.

Најстарији преписи овога списка потичу из периода 75–50. године пре Христа, а најмлађи 50–20. године пре Христа. Спис је, ипак, настао вековима раније, пре ових његових најстаријих остатака, наиме, у IV или у III веку пре Христа, а на то указују његов језик, стил и метрика. Настао је у кругу дубоко религиозних свештеника јерусалимскога храма, а есени, чије редове су великим делом чинили свештеници, овај спис су, као и многе друге, до открића Кумрана непознате, само брижљиво чували, пажљиво преписивали и проучавали.

2. НОВИ (НЕБЕСКИ) ЈЕРУСАЛИМ (1Q32; 2Q24; 4Q232; 554–555; 5Q15; 11Q18)

Освојивши град Јеусалим, војска вавилонског цара Навукодоносора (605/562. године) године разорила је 586. године храм посвећен богу Јахвеу, саграђен од стране цара Соломона (961–922. године пре Христа).

Велики пророци и религиозни мислиоци старога Израиља, нпр. пророк Јеремија, видели су у овом догађају Божју казну над Израиљем, јер се народ почео препуштати више спољним ритуалима и церемонијама него да своме Богу служи у срцу.

И други велики пророк, Језекиљ, исто тако је гледао на овај проблем. Пророци су очекивали дан на који ће Јахве, Бог Израиљев, обновити свој народ и све изгубљено, а то је: да ће бити изграђен нови град, Нови Јерусалим, и у њему и нови храм.

Ову наду пророк Језекиљ је још више продубио у својој књизи (Јез 40–48). А он није једини који о овоме говори, јер и пророк Девтеро Исаија (Ис 54, 11–12) говори о Новом Јерусалиму, граду који ће бити богато украшен драгим камењем.

Исту мисао, вековима касније, сусрећемо поново код Товита, који говори о времену када ће у „Јерусалиму храм Божји бити изнова изграђен с великим сјајем, као што су то пророци предсказали“ (Тов 14, 6–7).

Нови, одн. обновљени послегзилски храм, саграђен у VI веку пре Христа,¹ за ове снове био је само скромна замена, а то су сведочили старци који су храм видели као деца пре свога одвођења у ропство (Језд 3, 12). Сан о већем и величанственијем храму неговале су и каснији јудејски нараштаји. И тек у I веку пре Христа пошло је за руком цару Ироду (37–4. године пре Христа) да ове снове јудејскога народа претвори у стварност. Ирод Велики је саградио за Јудејце величанствени храм. Нажалост, век овога храма је био кратак.

¹ Освећен је 515. године пре Христа.

О Новоме Јерусалиму, и о новоме храму и њему, као представама које су живо занимале Јудејце говоре и два списка из Кумрана, и то: „Храмовни спис“, најобимнији кумрански рукопис,² и „Нови“ или „Небески Јерусалим“. Овај последњи спис је сачуван фрагментарно, у остацима рукописа 1Q32; 2Q24; 4Q232; 554–555; 5Q15 и 11Q18, дакле, у чак седам рукописа који потичу из више пећина, прве, друге, четврте, пете и једанаесте, а написан је на арамејском језику. На основу ових фрагментарних остатака данас се покушава извршити његова реконструкција.

Језик и садржина списка ни по чему не сведоче да би могао бити дело есена. Најстарији његови рукописи потичу из периода 100–50. године пре Христа, и вероватно да је овај апокалиптички спис потиче из предесенскога периода, исто као и Енохова књига, из IV или III века пре Христа.

Кроз садржину списка примећујемо да анђели треба да га предају нама непознатом примаоцу, а у њему сусрећемо опис Светога града, Јерусалима. Описи у много чему одговарају визијама пророка Језекиља, али и одступају у многим појединостима. У његовим фрагментарним остацима није очуван и опис храма, иако се храм спомиње више пута.

Град и храм приказани у спису постављени су у правцу север-југ, и њихов је оквирни облик квадрата, али у погледу тачне дужине и ширине града и храма у њему, истраживачи се разилазе у ставовима. Тако, М. Chyutin³ сматра да је град био дужине 22 x 22 риса.⁴ Храмовни ареал се налази у јужном делу, на површини од 8 x 22 риса, при чему мера риса има дужину од 352 лакта, а лакат је 44, 5 цм.

У храмовном ареалу, храм се налази издвојен и има облик квадрата, површине 800 x 1.800 лаката. У њему се спомињу и два предворја. Сам град има облик правоугаоника, и заузима површину од 14 x 22 риса. М. Wise,⁵ пак, сматра да је град био димензија 140 x 100 стадија (= риса), тј. 28 x 20 км, док А. S. van der Woude⁶ држи да је град био површине 140 x 100 стадија, одн. 32 x 23 км.

И поред разлика у реконструкцији, сви се слажу у томе да су мере града и његових грађевина виђених у визији веома масивне, с обзиром на географску стварност. Овај нови град, Нови, Небески Јерусалим био је (био би!) највећи град у поређењу са познатим нам градовима у старом веку. Он би могао бити саграђен само са великом Божјом помоћи, великом Божјом интервенцијом, и њему би могао да одговара само један, још већи Јеруса-

² Храмовни спис је веома обиман, има 66 глава.

³ М. Chyutin, *The New Jerusalem: Ideal City, Dead Sea Discoveries I*, E. J. Brill, Leiden 1995, 83.

⁴ Рис је старозаветна мера за дужину, и износи 184, 5 м.

⁵ М. Wise-М. Abegg-E. Cook, *Die Schriftrollen von Qumran*, Augsburg 1997, 198.

⁶ А. S. van der Woude, *Fünfzehn Jahre Qumranforschung (1974–1988)*, *Theologische Rundschau*, Heft 3, J.C. B. Mohr (Paul Siebeck), Tübingen 1990, 267.

лим, вековима касније описан од стране новозаветног визионара и пророка, светога јеванђелисте Јована у његовом Откривењу (уп. Отк 21, 9–27), али је извесно да јеванђелист није знао за овај спис, нити га је користио (уп. ст. 22).

Сам град је био планиран као изузетно строга архитектонска целина, замишљен у облику квадратних блокова. Цео град и свака улица били су поплочани белим мермерним каменом. Све блокове, одн. квартове⁷ заокруживала је једна широка улица, а кроз цели град пролазиле су широке улице, три од севера према југу, и две од истока према западу, поред других, споредних.

Храм се налази у јужном делу града, а јужно од њега је резиденцијални део, и он је сачињен од 240 квартова. Све куће по квартовима су једнообразне, и на спрат. Тај тип кућа је (чак!) у најновије време и археолошки регистрован, у Мегидону. Прозори се налазе на спрату, окренути ка улици и ка дворишту. Ипак, цео архитектонски изглед града делује помало изненађујуће — он је више тип касарне, него људске насеобине. У њему, такође, уопште не сусрећемо да су споменути врт, река, басен, одн. неко место одмора.

3. ХРАМОВНИ СВИТАК (מגילת המקדש) (11Q19;11Q20)

Овај спис је такође откривен у Кумрану, али је објављен тек 1977. године. Учинио је то (генерал, археолог, а касније и израелски председник владе) Y. Yadin, син Елиезер Липа Сукеника, познатог првог истраживача кумранских рукописа. Истраживачи су овај спис назвали „Храмовни спис“, јер се у њему обрађују проблеми везани за храм. Ипак се храм описан у овом спису разликује у представама од свих у Јудејству познатих храмова.

Иначе, за спис се зна од 1960. године када је преко првих кумранских рукописа познати витлејемски антиквар, хришћанин Khalil Eskander, звани Kando, у иностранству покушао да га преко посредника понуди на продају. Када је у шестодневном јудејско-арапском рату 1967. године Витлејем био заузет од стране Израелаца, генерал Y. Yadin га је одмах потражио и запленио од тадашњег власника на основу јорданског права (!).

Касније је, ипак, ранији власник обештећен са 105.000 \$, па је спис и формално-правно постао власништво израелске државе.

Вести о спису, све до његовога првога објављивања 1977. године, као и ранији налази из кумранских пећина, узбуђивале су пажњу не само истраживача, а на издавање се ипак дуже чекало пошто је издавач Y. Yadin желео да спис студиозно истражи и да уз издање приложи и своје научне налазе, тако да се издање овога списка појавило заиста студиозно, у три тома, са фо-

⁷ Кварт је био димензија 51x51 трски, тј. 357 x 357 лакта, одн. трска је била дужине 3, 75 м.

тографијама, допунама и коментаром. Већ наредне, 1978. године уследило је и једно издање на енглеском језику, а касније и друга издања.

Порекло списка

„Храмовни свитак“ је свештенички оријентисани спис, а његов аутор своје представе почиње да развија од храма, ближе околине храма, Светога града, остатка Свете земље, затим наставља са општим прописима за живот, при чему су у последњем делу прихваћена и прилагођена многа законска предања.

Спис је написан у „ја“-стилу, што указује на то да он није дело есена, јер би то за њих било немогуће, а у погледу датирања, Н. Stegemann⁸ сматра да је настао далеко пре њих, око 400. године пре Христа, и да је био предвиђен да постане шеста књига Торе, као спис који претендује да настави и замени Мојсијево Петокњижје, допуњавајући стара Божја откривења цару Давиду, Соломону и пророку Језекиљу.⁹ Како се у том периоду израиљски народ нашао у новој историјско-политичкој ситуацији, тј. Персијскоме царству, које је заменило Вавилонско, и које је политички било блаже према Јудејцима у односу на Вавилонско царство, било је сада потребно и ново разумевање, прилагођавање и прерада старих законских прописа у Понз 12–26.

Овај спис није укључен у састав Петокњижја, јер је Петокњижје већ било закључено, и од стране Персијанаца прихваћено као закон за Јевреје при њиховом делимичном повратку из егзила, под вођством Зоровавеља, а касније и Језде и Немије.

Веома је могућно да је Храмовни свитак или бар један његов део који обрађује храм, уствари оно старо дело о коме се говори у 1 дн 28, 11–19 као о плану за градњу храма у Јерусалиму који је Бог лично направио и предао цару Давиду, а Давид га предао сину Соломону и наложио му да на основу њега сагради храм.

Приказ списка

Примећујемо да овај спис има сличности са списом „Нови (или) Небески Јерусалим“ (1Q32; 2Q24; 4Q554–555; 5Q15; 11Q18), већ споменути предесенским списом, откривеним у Кумрану.

У спису сусрећемо концентрисану представу светости која се појачава из зоне у зону, да би свој врхунац достигла у светињи над светињама, тако да можемо разликовати следеће зоне: 1. Света земља; 2. тродневна пешачка

⁸ Н. Stegemann, *Die Essener, Qumran, Johannes der Täufer und Jesus*, Herder/Spektrum, Freiburg-Basel-Wien 1994³, 137–138.

⁹ Уп. кол. 3–47.

зона око града; 3. круг од 30 риса¹⁰ око града; 4. Свети град¹¹; 5. храмовни брег¹²; 6. спољне двориште храма; 7. простор за култно припремљене мушкарце; 8. простор за свештенике¹³; 9. спољни култни простор око жртвеника и храма; 10. унутрашња култна зона: храм (= хехал) са жртвеником, столовима за хлебове предложења и свећњаком¹⁴; и 11. унутрашња култна зона: светиња над светињама,¹⁵ центар Божјег присуства.

Иначе, представу о светости сличну овој сусрећемо касније и у Мишни,¹⁶ а у садржини овога списка, као што је речено, сусрећемо непосредни говор Бога Мојсију („Ја-стил“), као што је то у Изл 34.

Од овога списка остала су два рукописа (11Q19) (= 11QTR) и 11Q20 (= 11QTR^b), а претпоставља се постојање и трећег, 11Q20A (11QTorah^c).

Приказ садржине списка

Из текста рукопис 11Q19 примећујемо сложеност садржине списка и постојање његове дуже литерарне историје. Свитак је састављен из 19 кожных делова међусобно ушивених, тако да је цео свитак дугачак око 8,5 м. Писало га је више писара, односно, кол. I-V (11Q19A) су замењене, тј. преписане у I веку по Христу, при чему је текст I колумне изгубљен. При ушивању је, ипак, остао сачуван стари део текста кол. VI. Текст кол. VI-LXVI (11Q19B) исписан је, одн. преписан у периоду владавине цара Ирода (37–4. године пре Христа).

Према М. Wise-у,¹⁷ овај спис је настао на основу једног девтеронимистичког извора, затим једног храмовног извора, списка који је говорио о уређењу храма сродног са списом „Нови (или Небески) Јерусалим“, сачуваног само у преводу на арамејски језик, мидраша делова Понз, и једнога календарскога извора у коме су били наведени празници и начин за њихово придржавање, а требало је да замени Понз 16. Њему су додати нови празници. Ова четири извора су вешто сложени у једну целину, али је то било далеко пре настанка есена.

Рукопис 11Q20 је палеографски старији од 11Q19B, и преписан је око 75. године пре Христа, тако да истраживачи претпостављају још већу старост узорка, тј ранијег рукописа са кога је преписан.

¹⁰ Рис је старозаветна мера за дужину, и износи 184, 5 м.

¹¹ Тј. Јерусалим.

¹² Тј. Цион.

¹³ Тј. забрањен за лаике.

¹⁴ Тј. менором.

¹⁵ Јеврејски, „d^cvir“.

¹⁶ כְּלִים, Kellim 1.

¹⁷ M. Wise, A Critical Study of the Temple Scroll from Qumran Cave 11. *Studies in Ancient Oriental Civilisation* 49, Chicago, Oriental Institute of the University of Chicago, 1990.

Трећи рукопис овога обимнога списка претпоставља се да се налази у фрагментарним остацима списка 11QTorah^c, као и 4Q364–367.

У овом спису сусрећемо календар, различит од званичног јудејског, који се веома слаже са есенским календаром од 364 дана у години; његова година је затим подељена на четири тромесечја од по 91 дана, при чему су први и други месец имали по 30, а трећи 31 дан.

Према овом календару, празници су непокретни и увек падају у исти дан у години. Година је увек почињала средом, као даном стварања Сунца и Месеца. Такође, и сваки 50. дан је празничан. Ипак у овом календару сусрећемо и неке друге, раније непознате празнике. Овај спис је, уствари, помогао да се допуне знања о каснијем календару есена, и он је на основу њега скоро у потпуности и реконструисан. Међутим, и даље остају неке нејаноће, као што је нпр. питање проблема интеркалација.

У погледу халахе¹⁸ овога списка, видимо да се она знатно разликује од обичајног живота осталог Јудејства античкога периода. Ипак, овакву халаху сусрећемо и у Дамаштанском спису (CD). Ову халаху карактерише знатно строжа ритуална чистота како појединца, тако и Светога града и, разуме се, у првом реду храма и службеног особља у њему.

У спису се заступа: строга моногамија; забрана брака блиских сродника; забрана сексуалних односа у Светоме граду; права цара су ограничена, одн. од њега се тражи скромност; заштита права царице која мора да буде јудејска принцеза; смртна казна распећа за дело издаје националних интереса, шпијунажу, или одступање од Јудејства, чиме се потврђује да је распеће било управо стари јудејски обичај.

4. МОЈСИЈЕВА ДЕЛА (1Q29, 4Q357 и 4Q375)

Из кумранских пећина потиче више дела која, слично Храмовном спису, даље разрађују прописе Торе. Једно од њих је сачувано у три фрагментарне копије (1Q29, 4Q375 и 4Q376). Ови списи се, између осталих питања, баве и тиме како се могу разликовати прави од лажних пророка.

Проблем је решаван у оквиру ритуала одређеног за првосвештеника на Празник помирења. Ако се у току овог чина, приношења жртве помирења засветли велики драги камен (оникс) (уп. Изл 28, 12)¹⁹ на левом раменом делу његове одежде, — лева страна је важила, као и код т^cфилина, као страна срца — и то су видели сви присутни, онда се тај суд пророка сматрао исправним.

На сличан начин је светлење 12 драгих каменова на напрснику, на левој страни, био сигнал војном вођи јудејског народа за успешан војни одбрам-

¹⁸ Тј. прописа за обичајни живот.

¹⁹ Уп. Д. Глумац, *Библијска археологија*, Београд 1985, 97.

бени поход. По питању да ли се сме предузети освајачки поход, одлучивали су урим и тумим, који су се налазили у торбици на напрснику. Опис првосвештеничке одеће се налази у Изл 28, 2–39.²⁰

Приказ коришћења ових драгих каменова, као Божјег суда поводом неког проблема, описује Ј. Флавије²¹ и истоветан је описима које сусрећемо у овим кумранским фрагментима. Једина разлика је у томе што је Флавије, својом грешком, десном камену на напрснику приписао функцију која је била одређена за леви оникс.

Занимљиво је да Флавије наводи да је прошло „око 200 година“ од када је престало светлење ових каменова, а тиме се свакако мисли на 167. годину пре Христа када је обесвећен јерусалимски храм (период првосвештеничке службе Менелаја (*Менахима*). Употреба „Мојсијевих списа“ још увек важи, што указује на то да су ови списи знатно раније настали.

5. УРЕДБЕ („Ordonances) (4Q513–514)²²

Ѓбббачији стил од „Мојсијевих дела“ имају „Уредбе“, што је једна књига закона од које су остале само 2–3 копије.²³ У сачуваним остацима фрагментата протестује се због повећања храмовног пореза у време Јездре (Нем 10, 32), а који је устројен на основу Изл 30, 11. 16, и 38, 26, где се наводи да сваки Израиљац само једном у животу мора да плати порез, главарину, од једне половине сикала. Стил и терминологија ових фрагмената показују не тако велику удаљеност од времена када су ови проблеми постављани. Ови фрагменти још увек нису у потпуности истражени.

6. АПОКРИФНА КЊИГА ПОСТАЊА (1QGenAp)²⁴

Овај апокриф је писан на арамејском језику, и излаже садржину Књиге постања у популарно поучном стилу, китећи при томе биографије патријараха, као нпр. изузетну лепоту Саре, Аврамове жене. Спис је фрагментарно очуван, а исписан је почетком I века пре Христа. Мастило, којим је исписан, садржи железо, што је свитак још више оштетило.

²⁰ Д. Глумац, нав. дело, 96–99.

²¹ J. Flavius, Antt. III, 214–218.

²² M. Baillet, Qumran Grotte 4. III. (4Q482–520), *Discoveries in the Judaean Desert VII*, Clarendon Press, Oxford 1982.

²³ H. Stegemann, нав. дело, 139.

²⁴ N. Avigad-Y. Yadin, A Genesis Apokryphon. A Scroll from the Wilderness of Judaea. Description and Contents of the Scroll, Fascimiles Transcription and Translation of Columns II, XIX-XXII. *The Magnes Press of the Hebrew University and Heikhal Ha-Sefepher*, Jerusalem 1956, 48 (енглески и јеврејски + фотографије колумни II, XIX-XXII; Превод на српски језик: E. Verber, Kumranski rukopisi iz pećina kraj Mrtvog mora, BIGZ, 1983, 282–293.

Сматра се да је овај спис садржавао опис Пост до 25 главе, а можда и даље. С. А. Evans²⁵ заступа тезу Ј. А. Fitzmyer-а²⁶ да се он, упркос мидрашких и таргумских елемената који се у њему сусрећу, не може сматрати мидрашем, него слободном обрадом историје патријараха. Према њему, стил оваквога начина писања има свој наставак у Књизи јубилеја, Псевдо-Филоновим „*Liber Antiquitatum*“, код Ј. Флавија и у таргумима. Сасвим другачије овај спис оцењује G. Garbini,²⁷ који каже да онај ко овај спис сматра за апокриф, таргум или мидраш, превиђа јединственост овога списка, јер се служи мерилима библијскога канона.

Дело пружа описе које делимично сусрећемо и у Књизи јубилеја, Књизи Еноховој и у Књизи о Адаму. Писац овога списка воли дијалоге, географију, а апокалиптичким елементима не служи се. Он жели да старозаветне патријархе изнова живописно прикаже, насупрот Јуб, и не брине се за доктринарна питања. Држи се тадашње „модерне“ традиције и радо приказује женске ликове, као што је то случај са Рутом, Јестиром, Јудитом и Сузаном. Треба имати у виду да су жене у Кумрану имале своје место, али да их у овом спису аутор није имао у првом плану.

Спис је написан на западноарамејском језику који F. M. Cross²⁸ сматра локалним. Аутор је познавао Јуб, и пошто се тај спис датира у другу трећину II века пре Христа, многи истраживачи сматрају овај спис есенским. Вероватно потиче из III века пре Христа, и у Кумран је доспео као „узорак“ да би са њега за неког наручиоца био начињен препис.²⁹

7. ПОУЧНИ СПИСИ (4Q483–490)³⁰

Језик и културни миље „Литургије анђела“ биће јаснији када буду у целини анализирани поучни текстови из 4Q. Од једне овакве књиге у овој пећини су пронађени остаци најмање четири примерка, од којих су три примерка прилично стари и потичу из 125–50 године пре Христа,³¹ а и четврти је

²⁵ С. А. Evans, *The Genesis Apocryphon and the Rewritten Bible: Memorial Jean Capmignac*, ed. rar F. Garcia Martinez et E. Puech. Gabalda Paris, 1988, 153–165.

²⁶ J. A. Fitzmyer, *The Genesis Apocryphon of Qumran Cave 1. A Commentary* (Biblica et Orientalia 18A), Pontifical Biblical Institute, Rome 1971².

²⁷ G. Garbini, *L'apocrifo della Genesi nella letteratura giudaica*, *Annali del Istituto Orientale di Napoli* 37, 1977, 1–18.

²⁸ F. M. Cross-S. Talmon, *Qumran and the History of the Biblical Text, The Evolution of a Theory of Lokal Texts*, Harvard University Press, Cambridge Mass, 1975, 306–320.

²⁹ Ово је у складу са тезом Н. Stegemann-а (*Die Essener*, 116) да је кумранско насеље било место где су за богослужбене потребе Јудејаца највећим делом рађени преписи неопходних старозаветних списа.

³⁰ M. Baillet, *Qumran Grotte 4. III (4Q482–520), Discoveries in the Judaean Desert VII*, Clarendon Press, Oxford 1982, 339 + Plates I-LXXX.

³¹ Н. Stegemann, *Die Essener*, 142–143.

настао ускоро после њих. Ови списи показују јаке педагошке црте, али се у њима не одражава утицај грчке, или јелинске педагогике који је, као и уопште културни утицај јелинизма, био веома снажан у II веку пре Христа. Овде долази до изражаја домаћа интерпретација поучне литературе Старога Оријента, о којој за Египат, нпр., постоје сведочанства од 20. века пре Христа. И Јудејство је поклањало велику пажњу домаћем и верском васпитању (уп. Понз 4, 9; 6, 7), а то је карактеристично и за ове текстове.

Време настанка ових списа је IV или III век пре Христа, и есени су их само преузели увидевши њихову велику вредност, иако је могуће да су неке могли да усвоје и са стране.

8. ПСАЛАМ ИСУСА НАВИНА (4QАросcryphon of Joshua) (4Q378–379)³²

Од овога дела постоје остаци најмање два рукописа који се назазе при крају списка 4QTestimonien,³³ односно фрагмент 4Q379, строфа 22 чини преклоп завршним строфама овога списка, и показује да се под градом споменутих у 4QTest 26 не мисли на Јерусалим, него на Јерихон. Фрагменти списка потичу са краја или из друге половине II века пре Христа, а то посведочава и примена тетраграма. Спис је само преписан у периоду цара Ирода, или можда и пре њега. Садржи речи опомена, молитве, песме и проклетства, а коришћење његових цитата у 4QTest, спису насталом на почетку I века пре Христа, указује на његов ауторитет у Заједници.

9. НАБОНИДОВА МОЛИТВА (4QOrNab; 4Q242)³⁴

Овај спис је пронађен у четвртој кумранској пећини 1952. године. Пронађена су четири фрагмента који се данас налази у Израелском музеју. Написан је на арамејском језику,³⁵ а текст је првобитно био устројен у две колумне.

Постоји више студија које покушавају да реконструишу овај текст који говори о легендарном Набониду као последњем вавилонском цару, о његовој казни, болести и исцелењу, и да, притом, успоставе његов однос према тексту Дан 4–5. Најбољу реконструкцију је пружио F. M. Cross,³⁶ а P.

³² Види DJD, 22: 237–88; XVII–XXV.

³³ Vidi: E. Lohse, *Die Texte aus Qumran. Hebräisch und Deutsch. Mit masoretischer Punktation, Übersetzung, Einführung und Anmerkungen*, Wissenschaftliche Buchgesellschaft Darmstadt 1986, 249–253.

³⁴ J. T. Milik, „*Priere de Nabonide*“ et autres écrits d'un cycle de Daniel. *Fragments arameens de Qumran IV*, RB 63, 1956, 407–415.

³⁵ K. Beyer, *Die aramäischen Texte vom Toten Meer*, Göttingen 1984, 223–224; A. Steudel u. a. (Hg.): *Die Texte aus Qumran II*. Darmstadt 2001, 159–165, 265–266.

³⁶ F. M. Cross, *Fragments of the Prayer of Nabonidus*, IEJ 34, 1984, 260–264.

Grelot,³⁷ A. s. v. d. Woude³⁸ и Garcia Martinez³⁹ више се баве односом овога списка према догађајима описаним код Дан.

Спис треба да потиче III века пре Христа, а његов однос према Дан тешко је одредити. Његови одговарајући одељци старији су од канонских одељака код Дан, али не може се говорити о његовој зависности од овога списка. Овај спис је потврдио старе претпоставке да се у Дан 2–4 првобитно говорило о Набониду уместо о Навукодоносору II (605–561. године пре Христа).

10. КАЛЕНДАРСКА ДЕЛА (Calendrical Document — Mishmarot) (4Q313; 4Q318; 4Q320–333; 4Q337; 4Q390; 4Q394)

Од ових списка постоје остаци од најмање девет рукописа. Њихово порекло је зацело предесенско, а баве се питањима чреда 24 свештеничке породице у јерусалимском храму, уз примену њиховог, 364-дневног календара. Списи су чувани и преписивани свакако у нади да ће се једнога дана стара права и храмовни поредак поново повратити, а њихов календар бити у функцији. Есени су се, дакле, држали древнога поретка, приказаног у 1 Дн 24, 7–18. Традиционално је свака свештеничка породица имала чреду од једне недеље, а врхунац је било суботне богослужење када је била смењивана од наредне породице. Према сунчаном календару, година је имала 52 недеље, тако да се после 48 недеља завршавао други годишњи циклус служења у храму. Дакле, наредни циклус је почињао четири недеље раније него што је то било претходне године, а за шест година се поново постигала полазна тачка.

Јасно је да овако изванредно уређени систем учествовања у храмовном култу није смишљен од стране есена. Његово порекло је у периоду обнове Другога храма, 515. године пре Христа, и напорног покушаја да се првично задовоље ривалистички постављене свештеничке породице. Када је у IV веку завршена Књига дневника, овај систем са тамо наведеним породицама већ је постао традиционалан. Сигурно да ове свештеничке листе (календари) у животу есенске заједнице нису имали никакву улогу у њиховим богослужењима. Есени су их чували и преписивали у нади да ће овај њихов систем рачунања времена поново бити враћен у јерусалимски храм.

³⁷ P. Grelot, *La priere de Nabonide (4QopNab)*. *Nouvel essai de restauration*, RQ 9, 1977–1978, 483–495.

³⁸ A. S. v. d. Woude, *Bemerkungen zum Gebet des Nabonid: M. Delcor (ed.) Qumran. Sa pieté, sa theologie et son milieu* (BETL 46). Duculot, Paris-Gembloux/ University Press, Louven 1978, 121–129.

³⁹ F. Garcia Martinez, *4QopNab. Noueva sintesis*, *Sefard* 40, 1980, 5–25.

11. ОСТАЛИ СПИСИ

Можемо такође приметити да савремена литерарна истраживања још неких дела, до сада сматраних за апокалипсе, неким својим још увек неустављеним обликом потичу из времена пре настанка есена. То су:

1. Књига Енохова

И ово дело је, као и Јуб, било донедавно познато само преко канона библијских књига Коптске цркве Етиопије. Етиопски Енох је збирка састављена из пет књига које су некада постојале самостално, и које су чиста апокалипса. Наиме, то су: 1. Ангелолошка Књига Енохова (гл. 1–36), 2. Књига говора у сликама (гл. 37–71), 3. Астрономска Књига Енохова (гл. 72–82), 4. Књига виђења у сновим (гл. 83–90) и 5. Паренетска Књига Енохова, са многим говорима опомена у којима је прерађена старија литература о Еноху (гл. 91–108).

У кумрански пећинама је нпр. „астрономска Књига Енохова“ (72–82. гл.) заступљена са четири рукописа, са садржином који остали рукописи немају и која показује да је ово дело само кратки сажетак једнога изузетно обимнијег дела.⁴⁰ Најстарији његов рукопис потиче из око 200. године пре Христа, и знатно је старији од времена када је написан Дан, одн. времена када су настали есени.

2. Књига јубилеја

Овај спис је такође једно такво апокалиптичко дело, и од почетка је приписивано есенима. Већ се Дамаштански спис (CD), настао око 100. године пре Христа, позива на сва важна календарска питања обрађена у овом спису. Ту се сусрећемо са личношћу Мојсија који је по Божјој заповести написао Закон, са календарским обрачунама, са есенским сунчаним календаром од 364 дана који потиче из старе свештеничке традиције, а који су есени, као једини прави “изабрани остатак”, дрижљиво чували строго га се придржавајући.

За ово дело се знало из средњовековног етиопског рукописа Коптске цркве, која се и до данас придржава календара из Књиге јубилеја. Рукописа овога списа на јеврејском језику у Кумрану има много мада су, нажалост, очувани само фрагментарно. Ипак се на основу њих поуздано зна да је етиопска верзија верно очувала јеврејски оригинал доказујући то рукописима који су и хиљаду година старији.

Од 16 рукописа Јуб, откривених у кумранским пећинама, њих 10 потиче

⁴⁰ Н. Stegemann, *Die Essener ...*, 133.

из 4Q,⁴¹ по два из 1Q⁴² и 2Q⁴³, а по један примерак из 3Q и 11Q.⁴⁴ Овако велики број остатака показује колико је важну улогу овај спис имао по унутрашњи живот есенске Заједнице. Спорно је питање када је настало ово дело, али ако се узме да су га есени, који су настали око 150. године пре Христа, користили као већ завршено дело, може се претпоставити да је оно настало већ у III веку пре Христа.

3. Књига дивова (1Q23 = 1QHenGiants; 2Q26 = 2QHenGiants; 4Q203 = 4QHenGiants^a; 4Q530-533 = 4QHenGiants^{b-e}; 6Qo8 = 6QhenGiants)⁴⁵

Од овога списка постоји шест преписа, али није јасно да ли је пет од њих такође његов саставни део, или су постојали самостално. И пре открића кумранских пећина знало се за постојање овога списка, пре свега преко Маниса, и ово дело је посебно утицало на бл. Августина у његовим млађим годинама. Оно говори о дивовима који су, према Пост 6, 14, били рађани пре Потопа из грешних односа жена са анђелима, и високи су као “кедрови ливански” (= 30 м). Они су главна снага демона и теже да на грех наведу људе. Књига наводи имена њихових вођа и говори о њиховом уништењу на последњем суду када ће сунце да сагори њихова крила, а они оковани стану пред Огњени суд.

Анализу и реконструкцију овога списка покушао је L. Stuckenbruck,⁴⁶ мада је само један предлог решења проблема везаних за истраживања овога списка.

4. Завештања 12 патријараха⁴⁷

Овај спис је и раније био познат у преводу на грчки језик, као и на јерменском и словенском, а Ориген спомиње и јеврејске и арамејске рукописе. У

⁴¹ H. Attridge-T. Elgvin-J. T. Milik-S. Olyan-J. Strugnell-E. Tov-J. Vanderkam-S. White, Qumran Cave 4. *Discoveries in the Judaean Desert XIII*, Clarendon Press, Oxford 1994, 1-95.

⁴² D. Barthelemy-J. T. Milik, Qumran Cave I, *Discoveries in the Judaean Desert (DJD I)*, Oxford 1955, 17.

⁴³ M. Baillet-J. T. Milik-R. d. Vaux, Les «petites grottes» de Qumran, *Discoveries in the Judaean Desert (DJD III)*, (2Q19. 2Q20).

⁴⁴ H. Stegemann, *Die Essener*, 132.

⁴⁵ J. T. Milik, *The Books of Enoch. Aramaic Fragments of Qumran Cave 4*, Oxford, Clarendon Press, 1976.

⁴⁶ Loren Stuckenbruck, *The Book of Gigants from Qumran*, Tübingen 1997.

⁴⁷ Jürgen Becker, *Untersuchungen zur Entstehungsgeschichte der Testamente der zwölf Patriarchen*, Brill Leiden 1970; Marinus de Jonge, *The Testaments of the Twelve Patriarchs*, PVTG 1/2, Leiden 1978; H. C. Kee, *Testaments of the Twelve Patriarchs*, in: J.H. Charlesworth (Hg.): *The Old Testament Pseudepigrapha*, Bd. 1, Garden City, N.Y. 1983, 775-828.

Кумрану су откривени фрагментарни остаци овога списка који сведоче да је он првобитно написан на јеврејском, а како се у Test Levi спомиње храмовни култ, спис је морао настати пре 150. године пре Христа.⁴⁸ Од њега су сачувани следећи рукописи: 4QTJuda (4Q184), 4QTestament of Levy^{a-b} (4Q213–214⁴⁹; 4QTLevy^{c-d} (4Q540–541),⁵⁰ 4QTNaph(taly) (4Q215)⁵¹ и 4QT(estament of) Qahat/ Kahat (4Q542).

+ + + +

Сложене литерарне грађе такође су и неки од тзв. *есенских сѝиса*. Показује се да су одређени делови ових списка настали знатно пре 150. године пре Христа, одн. пре настанка есена. Ти списи су:

1. Рат синова светла против синова таме (1QM)
(סרד מלחמות בני אור בבני חושד) (1Q33; 4Q491–496).

Међу рукописима из кумранских пећина сусрећемо више верзија једнога списка који говори о „рату синова светла против синова таме“. Тај рат треба да се одигра на „крају дана“. Ти рукописи су 1QM, 1Q33,⁵² frgm. 11–12, као и 4Q491–496 (= 4QM^{a-f}).⁵³ Најбоље сачуван и најлепше преписан је 1QM, исписан руком пажљивог преписивача, али текст, нажалост, није сачуван у потпуности пошто су доње ивице колумни оштећене, тако да недостаје по неколико строфа. Спис је подељен на 19 колумни.

На основу списка можемо приметити не само да је он предесенски, а да су га есени не само поштовали и пажљиво чували, него и да су га они **даље пре-рађивали и дорађивали**. Ово у потпуности доказују и фрагменти из 4Q. Овај рат, који треба да се одигра на «крају дана», биће коначни рат између сила светла и сила таме, између добра и зла како на небу, тако и на земљи.

Спис преузима и мотиве «светога рата» који су постали веома живах-ни у периоду Макавејскога устанка у круговима оданих следбеника Торе, међу хасидима. Он носи наслов „Рат синова светла против синова таме“ (סרד מלחמות בני אור בבני חושד), али, нажалост, није сачуван, иако су истраживачи већ на почетку успели да га правилно установе.

⁴⁸ A. Weiser, *Einleitung in das Alte Testament*, Berlin 1963⁵, 392.

⁴⁹ K. Beyer, нав. дело, I, 1984, 188–209; II, 72–78.

⁵⁰ E. Puech, *Fragments d'un apocryphe de Levy et le personnage eschatologique. 4QTestLevy^{c-d} (?) et 4Q Aja*, J. Treballe, ed. Vegas Montaner L., *The Madrid Qumran Congress*, Voll. II, Leiden 1992, 449–501; K. Beyer, *Die aramäischen Texte...*, II, 1994, 78–82.

⁵¹ J. T. Milik, *The Books of Enoch ...*, Oxford 1976, 198.

⁵² J. Barthelemy-J. T. Milik, *Discoveries in the Judaean Desert, Qumran Cave I (= DJD I)*, Oxford 1955, 135–136, pl. xxxi.

⁵³ DJD VII, 12–44, pl.v-vi; 45–49, pl. vii; 49–53, pl. viii; 53–54, pl. viii; 54–55, pl. viii; 57–68, pl. x, xii, xiv, xviii, xiv verso.

«Рат...» изложен у овоме спису приказан је као стварни рат. Његове мере су постављене у оквирима апокалиптичких дешавања «на крају дана», а поприште је Армагедон. Велијал, вођа злих сила и његова војска стоји на једној страни, а Михаил, вођа добрих анђела са својом војским налази се на другој страни. Михаилова победа у самом боју биће дело самога Бога.

Од списа је сачувано више од 10 рукописа који представљају његове различите верзије. Текст 1QM је релативно добро очуван и садржан је у двема верзијама. **Основни спис** је настао у периоду најтежих невоља по јудејски народ, у годинама 172–164. пре Христа. Међутим, он не потиче из кругова у којима је настала Књига пророка Данила. У мудросној традицији Дан не показује посебно занимање за култ и свештенство. «Правилник рата» стоји на библијској традицији, на успоменама на 40-годишњи боравак у пустињи, као и на наведеним представама «светога рата» које сусрећемо код ИНав и у Суд. Рат описан у овом спису трајаће укупно 40 година, од чега ће шест година бити интензивне борбе, а 29 година појединачни походи, при чему је предвиђено да сваке седме, односно суботне године оружје мирује. У рату ће учествовати 20.000 пешадинаца и 6.000 коњаника.

«Последњи рат» припремиће и водиће свештеници, на начин као што је то изложено у ИНав 6. Током рата свештеници управљају трубним знацима, а помажу им левити уз звучне знаке из рогова. Овај спис описује рат више као култни догађај, но као прави рат. Као што су некада пали зидови Јерихона, тако ће и непријатељске линије војске Велијала бити слоњене, не силом оружја, но грмљавином свештеничких труба. Командовање је поверено «вођи целе Заједнице» и заповедницима који нису свештеници. Но, «вођа целе Заједнице» је подређен свештеничкој команди. Изнад целог тока битке стоји Бог чија се четири највиша анђела боре на страни Израиља.

У предесенском „основном спису“ „вођа целе Заједнице“ био је само највиши војни заповедник и није имао друге функције. Тек касније, у есенској преради, у 4Q285, под утицајем идеја из Ис 10, 34 — 11, 1, он је представљен као давидовски Месија. Ипак, он је и даље потчињен свештеном вођству. У погледу војних акција, он лично у њима учествује и суделује у војном суду. У том својству он, сходно старом царском праву, изриче и смртне пресуде.

На једном малом фрагменту овога рукописа описује се један тренутак ове драме — убијање неког великог противничког моћника. Један други фрагмент показује да се то не дешава у току боја, него је то извршење пресуде једног колегија у коме учествује и „вођа целе Заједнице“. После извршења пресуде првосвештеник поново ступа на сцену и рат се наставља до коначне победе. Ово је кратак приказ предесенског слоја „Правилника рата“.

За спис 1QM научници су одмах приметили да нема унутрашњег литерарног јединства, а да се текст увек изнова прекида литургичким тексто-

вима, химнама, захвалницама и свештеничким говорима. Примећена су понављања, као у 1QM XII, 7–15 и XIX, 1–8.

Очигледно је да спис сажима предања више врста, која су међусобно била слабо литерарно повезана.

2. Дамаштански спис (Convenant of Damascus) (CD)
(Damaskusschrift) (Zadocite Fragments) (Zadokite Documents)
(= oQ) (4QD^{a-h}) (4Q266–273; 5Q12; 6Q15)

Овај спис је 1896. године у генизи „Ezra-синагоге“, у старом Каиру, пронашао Solomon Schechter, који га је и издао 1910. године.⁵⁴ Спис се састоји из два независна рукописа, названа А и В, исписана на пергаментним листовима.

Рукопис А се дели на А1 и А2. Рукопис А1 се састоји из четири листа, исписана са обе стране и садржи текст I–VIII колумне. Рукопис, назван А2, исписан је такође на четири листа са обе стране, и обухвата кол. X–XVI. Други рукопис, назван В, састоји се из једног јединог листа који је такође исписан са обе стране. Он садржи кол. XIX и XX. Рукописи А1 и А2 потичу из X века, а рукопис В из XII века.

После објављивања овога списка, проблеми који су почели да се постављају у вези његовог настанка, били су различито решавани све до открића кумранских рукописа, чији проналазак је и овом спису дао чврсту тачку ослонца и омогућио његово датирање.

У кумранским пећинама 5Q и 6Q пронађено је шест фрагмената овога списка (5Q12 и 6Q15).⁵⁵ Док су четири, од пет фрагмената из 6Q, у складу са рукописом А1,⁵⁶ пети фрагмент нема одговарајућег текста у тексту CD, а фрагменти из пећине 4Q (4QD^{a-h}), у којој је, дакле, пронађено чак осам фрагментарно очуваних рукописа овога списка, делимично дају допуну списка.⁵⁷ Фрагментарни остаци 4QD^a првобитно су обухватили 34 колумне текста са отприлике по 25 строфа.⁵⁸ Рукопис 4QD^b се датира у 75–50. годину пре Христа, а “D^e“, који садржи текст (CD) XV–XVI, исти текст ставља између VIII и IX колумне.

⁵⁴ S. Schechter, *Fragments of a Zadokite Work, Documents of Jewish Sectaries I*, Cambridge 1910.

⁵⁵ M. Baillet-J. T. Milik-R. de Vaux, *Discoveries in the Judean Desert of the Jordan III, Les «petites grottes» de Qumran*, Oxford 1962, 128–131. 181; A. S. V. d. Woude, *Fünfzehn Jahre Qumranforschung (1974–1988)*, ThR (Theologische Rundschau), Heft 1, 1992, 52.

⁵⁶ Уп. M. Baillet, *Fragments du Document de Damas. Qumran, Grotte 6, Revue Bibl.* 63, 1956, 513–523.

⁵⁷ Уп. DJD III, 61; *Ten Years of Discoveries in the Wilderness of Judea*, London 1959, 58–60. 151. Additional Note 3.

⁵⁸ H. Stegemann, *Die Essener*, 165.

Фрагментарни остаци из 4Q, 5Q и 6Q констатују као поуздану чињеницу да је спис CD настао у предхришћанско доба, највероватније око 100. године пре Христа.

Н. Stegemann⁵⁹ сматра да је у средњем веку најмање један рукопис овога списка из 3Q доспео у руке Карејаца, који су од њега начинили копију, и одатле он у њиховој синагоги у Каиру, али да он садржи само половину првобитнога текста. То је данас у науци познати Дамаштански спис, или CD.

Садржај фрагмента 5QD одговара тексту CD IX, 7–10. Текст четири, од пет фрагмената 6Q одговара тексту CD A1: CD IV, 19–21; CD V, 13–14; CD V, 18–VI, 2, и CD VI, 20–VII, 1.

Наслов списка није сачуван, али како се Заједница, која се у њему приказује описује као „Заједница Новог савеза у земљи Дамаск“ (הברית החדשה בארץ דמשק) (CD VI, 19; VIII, 21; XIX, 33–34; XX, 12), уобичајена је ознака овога списка као „Дамаштански спис“, или „CD“ (Covenant of Damascus), а преводилац на српски језик, преминули г. Eugen Verber је у свом преводу кумранских рукописа, овај спис превео са „Нови савез у земљи Дамаск“.⁶⁰ Да ли се овде ради о „земљи Дамаск“, или се овај израз мора алегоријски разумети, научници се до данас споре, али је могуће да је ово једно од више имена које је есенска Заједница употребљавала у току своје историје.

Рукопис A1 прво доноси дуг „говор опомена“ (CD I–VIII) у коме је такође описан и настанак ове заједнице, као и кратки преглед историје Израиља, затим, строго излагање Закона (Торе), на коме је Заједница заснована. Овај „говор опомена“ се прекида са крајем VIII колумне, али се затим наставља у рукопису B, који садржи колумне XIX и XX. Ове две колумне се већим делом уклапају у текст CD VII, 5–VIII, 21.

Рукопис A2 (CD IX, 1–XVI, 19) садржи тзв. „комплекс закона“, којим се на начин како је то касније чињено и у Мишни, излажу поједине одредбе важне за живот Заједнице.

Однос између списка CD и 1QS (Правилник Заједнице) није лако одредити. Спис CD говори о „логорима“ (מִקְוֵה) (Sg. מִקְוֵה) (уп. CD VII, 6; IX, 11; X, 23; XII, 23; XIII, 4. 5. 7.13. 13. 16. 20; XIV, 3. 9; XIX, 2; XX, 26),⁶¹ али нико не може поуздано одговорити на шта се овај израз односи. Како је у тексту више пута споменут Дамаск (CD VI, 5. 19; VIII, 21; XIX, 34; XX, 12) разлог је да неки истраживачи сматрају да би ово могла бити криптографија, односно да се овај назив односи на Вавилон, одакле је Заједница дошла у Јудеју.⁶² Ако би ова претпоставка била исправна, онда би се ове уредбе

⁵⁹ Нав. дело.

⁶⁰ E. Verber, нав. дело, 101.

⁶¹ Уп. K. G. Kuhn, *Konkordanz zu den Qumrantexten*, Göttingen 1960, 120.

⁶² J. Fitzmyer, *Qumran: Die Antwort. 101 Fragen zu den Schriften vom Toten Meer*, Verlag Katholisches Bibelwerk, Stuttgart 1993, 62.

односиле на организацију њиховог живота у логорима, у земљи егзила, али опомене у првом делу списка као да се ипак односе на ситуацију у Јудеји. Осим тога, потребно је споменути и чињеницу да су многи примерци списка CD, пронађени у 4Q, лежали заједно са рукописим списка 1QS (Правилник Заједнице), што би значило да су оба списка били значајни за једну исту заједницу.

Последња редакција списка CD је извршена вероватно касније од списка 1QS, али пошто се у спису CD више пута прави разлика између старијих и млађих законских прописа, зацело да ови прописи показују ранији стадијум развоја Заједнице него одговарајуће паралеле у спису 1QS.

За разлику од 1QS, спис CD сасвим јасно говори о ожењеним члановима, и претпоставља да поседују имовину. На ово питање је тешко дати недвосмислен одговор, а већина истраживача поводи се за сведочанствима античких писаца, Плинија Старијег,⁶³ Филона Александријског,⁶⁴ као и Јосифа Флавија о безбрачности есена, док Флавије, додуше, сведочи да су есени,⁶⁵ за које претпостављамо да су и били чланови Заједнице, били подељени у две гране, од којих су се једни женили, а други живели безбрачно, али ова сведочанства нису у потпуности јасна и поуздана, а осим тога, тешко је довести у логични склад ове строге чуваре Торе и предања са јудејским схватањем брака, као и Божјом заповешћу из Пост о рађању.

Е. Lohse,⁶⁶ као и већина других истраживача, сматра да су постојале две групе есена, од којих су се једни женили а други живели безбрачно. Н. Stegemann⁶⁷ покушава да помири ове две крајности указујући на то да су се у том времену девојке младе удавале, и рађајући велики број деце, брзо трошиле своје психофизичке снаге, и да је већина њих умирала у младим годинама, те отуда и велик број скоро искључиво мушких гробова на кумранском гробљу (око 1.000 хумки), а само десетак женских и дечјих гробова. Н. Bardtke⁶⁸ је, такође, ослањајући се на Ј. Флавија, сматрао да су есени живели и као ожењени и као неожењени, и да су ожењени имали логоре у близини насеља, али је ова теза о логорском насељу око Кумрана на веома slabим основама.

⁶³ Plinius, *Nat. hist.* V, 17.

⁶⁴ Philo, *Quod omnis probus liber sit.*

⁶⁵ J. Flavius, *Antt.* XIII, 5, 9; XVIII § 21; *Bellum VIII*, 1–13.

⁶⁶ E. Lohse, *Die Texte aus Qumran. Hebräisch und Deutsch. Mit massoretischer Punktation Übersetzung, Einführung und Anmerkungen*, Wissenschaftliche Buchgesellschaft Darmstadt 1986⁴, 64.

⁶⁷ H. Stegemann, *Vergangenheitsbewältigung Theologie. Qumran, die Essener und das Christentum. Ein neues Bild des Judentums zur Zeit Jesu*, Herder Korrespondenz, 46 Jgg, Nr. 4, 1992, 175–180.

⁶⁸ H. Bardtke, *Literaturbericht über Qumran, VIII Teil, Die Damaskusschrift CD, Th. Rundschau*, 1974, Heft 3, 212.

3. Правилник Заједнице (1QS) (סֵפֶר סִדְרָה הַיְחָדָה) (1QS = 1Q28; 4Q255–261; 4Q264; 5Q11; 5Q13)

Овај спис је у првој кумранској пећини (1Q) пронашао пастир Mohamed ed-Dib, 1947. или 1946. године. Са изненађујућом брзином издао га је M. Burrows, при чему су му помогли J. Trever и W. H. Brownlee,⁶⁹ а затим су га касније самостално издавали J. Trever⁷⁰ и W. H. Brownlee.⁷¹ Наредна издања приређивали су P. Boccaccio-G. Berardi,⁷² H. Bardtke,⁷³ A. M. Habermann,⁷⁴ P. Wernberg-Möller,⁷⁵ и др.

Преводе су приређивали H. Bardtke,⁷⁶ M. Burrows,⁷⁷ A. Dupont-Sommer,⁷⁸ Th. H. Gaster,⁷⁹ J. Maier,⁸⁰ G. Vermes,⁸¹ W. H. Brownlee,⁸² а на српски језик Eugen Verber.⁸³

Текст списка је подељен на 14 глава, одн., 11 колумни. Иначе, текст је очуван скоро у потпуности. Само на почетку и на доњем делу свитка приметна су мала оштећења, тако да је изгубљено само неколико речи.

Приметно је да спис не представља литерарно јединство и да је састављен из више различитих делова. Он почиње са литургичким упутствима за пријем нових чланова у Заједницу (Савез) и упутствима за „Празник обнове Савеза“ (1QS I, 1–III, 12). Текст се затим наставља поучним упутствим о два духа, добром и злом, духу светлости и духу таме (1QS III, 13–IV, 26), који одељак чини самосталну литерарну целину у оквиру списка и, као такав, накнадно је додан спису. Затим се наводе правила о устројству Заједнице (1QS V–VI, 23). У наставку следи “Казнени кодекс“ (1QS VI, 24–IX, 26). На крају се налазе упутства за молитве, и једна химна у којој молителъ исповеда Божју праведност (1QS X, 1–XI, 22).

Са друге стране свитка, на полеђини стоји натпис: סֵפֶר הַיְחָדָה סִדְרָה לְכוֹל עֲדַת יִשְׂרָאֵל (Serek hajjahad ...) и текст једнога другога правилника, „Правилник Заједнице

⁶⁹ M. Burrows, *The Dead Sea Scrolls of St. Mark's Monastery*, Vol. I, II, New Haven 1950/51.

⁷⁰ Trever John C., *The Untold Story of Qumran*, Westwood: Fleming H. Revell Company, 1965.

⁷¹ V. H. Brownlee, *The Dead Sea Manual of Discipline*, *BASOR Suppl. St.*, New Haven 1951.

⁷² P. Boccaccio-G. Berardi, *Regula Unionis*, Fano 1953.

⁷³ H. Bardtke, *Hebräische Konsonantentexte*, Leipzig 1954, 37–48.

⁷⁴ A. M. Habermann, *מגילות מדרב יהודה*, Tel Aviv 1958.

⁷⁵ P. Wernberg-Möller, *The Manual of Discipline*. Translated and Annotated with an Introduction, *STDJ 1*, Leiden 1957.

⁷⁶ H. Bardtke, *Die Handschriftfunde am Toten Meer, F, II*, Berlin 1961.

⁷⁷ M. Burrows, нав. дело, II.

⁷⁸ A. Dupont-Sommer, *Les écrits essenienis decouverts pres de la Mer Morte*, Paris 1959.

⁷⁹ Th. H. Gaster, *The Scriptures of the Dead Sea Sect*, London 1957. 1976³.

⁸⁰ J. Maier, *Die Texte von Toten Meer I, II*, München-Basel 1960.

⁸¹ G. Vermes, *The Dead Sea Scrolls in English*, Penguin Books, 1970.

⁸² W. H. Brownlee, нав. дело.

⁸³ E. Verber, *Kumranski rukopisi iz pećina kraj Mrtvog mora*, BIGZ, Beograd 1983³, 33–78.

на крају дана“ (1QSa). На основу овога натписа и преузет је скраћени наслов за овај спис QS, или 1QS.

Овај свитак из пећине 1Q није и једини примерак овога списка. Најважније његове варијанте потичу из 4Q,⁸⁴ њих 10 или 11, и на њих је указао J. T. Milik.⁸⁵ Објавио их је J. H. Charlesworth,⁸⁶ а на немачки језик превео J. Maier.⁸⁷ Из 5Q потичу примерци 5Q11 и 5Q13, објављени у DJD III.⁸⁸ Ипак, научно прихваћена реконструкција првобитнога текста Правилника до данас није извршена.

Већ је и F. M. Cross⁸⁹ говорио о два примерка рукописа старијих од 1QS које он датира у прву четвртину I века пре Христа. Он скреће пажњу и на трећи примерак исписан полукурзивом, и датира га у исто време. То је 5Q11 који садржи текст 1QS II, 4–7. У преводу на немачки сусрећемо га код J. Maier-a.⁹⁰ Ту је и текст 5Q13, који садржи и 1QS II, 12–14, али је сачуван само фрагментарно. Писан је касније, али не калиграфски. Објављен је у DJD III.⁹¹ И њега је превео J. Maier.⁹²

Издавач напомиње да је при припреми фрагмената из 4Q било обрађивано и питање да ли 1QS I, 1–III, 12 потиче из једног «литургијског списка». Текст је написан на папирусу и, у сваком случају, потиче из половине I века пре Христа. Од њега је сачувано 13 фрагмената.⁹³ У четвртном фрагменту спомиње се מִבְּרָק (m^bvaqer) (надзорник, настојник), што указује на сличности са 1QS.

Као што примећујемо, од Правилника Заједнице сачувани су остаци више примерака, и кроз његове варијанте закључујемо да је имао дужу литерарну историју.

Вокализовани (пунктирани) текст списка 1QS први је издао A. M. Habermann.⁹⁴ Он је исте године поново издао књигу која је такође садржа-

⁸⁴ То су 1QS^{a-j/k?} (4Q255–264).

⁸⁵ J. T. Milik, Rezension P. Wernberg-Möller, *The Manual...*, RB 67, 1960, 410–416.

⁸⁶ J. H. Charlesworth, *The Dead Sea Scroll 1: Rule of The Community and Related Documents*, Tübingen 1994, 53–103.

⁸⁷ J. Maier, *Die Qumran-Essener: Die Texte vom Toten Meer*, München-Basel 1995, Bd. II, 203–214.

⁸⁸ M. Baillet-J. T. Milik, -R. d. Vaux, Les «petites grottes» de Qumran, *Discoveries in the Judaean Desert III*, Oxford 1962, 181, 110–124, pl. xxxviii.

⁸⁹ F. M. Cross, *The Ancient Library of Qumran and Modern Biblical Studies*, New York 1961; *Die Antike Bibliothek von Qumran und die moderne biblische Wissenschaft. Ein zusammenfassender Überblick über die Handschriften vom Toten Meer und ihre einstigen Besitzer*, NSTB 5, Neukirchen 1967.

⁹⁰ J. Maier, нав. дело, II, 298.

⁹¹ DJD III, 181–183, pl. xxxix–xl.

⁹² J. Maier, нав. дело, II, 298–301.

⁹³ J. Maier, нав. дело, II, 299.

⁹⁴ A. M. Habermann, מגילות קדומים מדבר יהודה, עדה ועדות. *The Scrolls from the Judaean Desert. The Legacy a Community*, Jerusalem 1959.

вала текст овога списка, са уводом и конкорданцом.⁹⁵ Е. Lohse⁹⁶ је такође издао вокализоване и на немачки језик преведене кумранске текстове, међу којима је и спис 1QS.

Што се тиче палеографске анализе списка 1QS први се огласио М. Malachi,⁹⁷ а Ф. М. Cross, који данас поред Ј. Т. Milik-а важи за најпознатијег стручњака за палеографију кумранских списка, сматра да овај спис потиче из последње четвртине I века пре Христа. Спис је преписан са једног старијег предлошка, као што то сведочи и налаз из 1Q. К. G. Kuhn⁹⁸ извештава да је један примерак из 4Q веома стар,⁹⁹ и да се слаже са Ј. Т. Milik-ом да је настао око 140. године пре Христа.

Закључујемо, 1QS је настао у хасмонејским периоду, у времену од 100–75. године пре Христа. Спис је имао дужи литерарни развој, како то произлази из троструког карактера списка коме припада, не само осам колумни које су на почетку објавили амерички истраживачи, него и Правилник Заједнице на крају дана (1QSa) и Правилник благослова (1Qsb). Сви они су пронађени заједно у 1Q и објављени у DJD I.¹⁰⁰ Спис је писао исти писар који је писао и спис 4Q175 и 11QTemple^b.

И егзегези овога списка је посвећено више радова. Још интензивније су истраживана религиозно историјска, теолошка и социјална питања у спису. Истраживаче су пријатно узбуђивала поређења овога списка са списима Ј. Флавија и Филона Александријскога који су такође сведочили о есенима. Исто тако, у почетку они су овај спис поредили са «Учењем дванаесторице апостола» и Јерминим „Пастиром».

Већ је споменуто да се научници слажу да спис садржи литерарно различите одељке. Н. Bardtke¹⁰¹ наводи да он «садржи одељке различитог литерарног карактера,» и да је носиоце традиција ових различитих одељака потребно тражити у кругу свештеника, Учитеља правде и настојника (מְבַרְרִים). Неки су били под утиском искључивости овога списка и мислили да он приказује «богослужење закључења Савеза».

Научник, пак, Р. Guilbert¹⁰² је сматрао да је Правилник Заједнице устројен по јединственом плану, и да има литерарно јединство.

⁹⁵ А. М. Habermann, нав. дело.

⁹⁶ Е. Lohse, *Die Texte aus Qumran. Hebräisch und Deutsch. Mit massoretischer Punktation Übersetzung, Einführung und Anmerkungen*, Wissenschaftliche Buchgesellschaft Darmstadt 1986⁴, 1–51.

⁹⁷ Н. Bardtke, ThR XXX/4, 1965, 307.

⁹⁸ К. G. Kuhn, ThLZ 1960,

⁹⁹ Misli se na 4QS^c.

¹⁰⁰ D. Barthelemy-J. T. Milik, Qumran Cave I, *Discoveries in the Judaean Desert*, Oxford 1955.

¹⁰¹ Н. Bardtke, *Die Handschriftfunde am Toten Meer I*, 1952, 110.

¹⁰² Р. Guilbert, *Les Plan de la Regle de la Comunaute*, RQ 3, 1/3, 1959, 323–344.

Француски истраживач А. Dupont-Sommer¹⁰³ је од самог почетка говорио о присуству више редакционално-сукцесивних слојева, али није желео да их идентификује пре него што буду објављени и остали пронађени примерци списа. Ово је и разумљиво, јер истраживачи нису желели унапред изјашњавати о тексту списа пре него што пред собом имају све познате, али још увек необјављене текстове. Он је такође сматрао да је овај спис, уствари, «אִתְּרַבְּרָא», спис који се спомиње у CD X, 6 и 1QSa II, 7. Ову претпоставку је прво изнео у часопису «Evidences»,¹⁰⁴ као и у немачком издању своје књиге «Есенски списи са обале Мртвога мора».¹⁰⁵ Његова теза је, да је некада, уместо наслова אִתְּרַבְּרָא, стајало אִתְּרַבְּרָא, свакако да није уверљив и од истраживача није била прихваћена.

Закључак

И у периоду после Јездре и Немије наставља се литерарна делатност Јевреја. Иако ће проћи више векова до доношења одлуке о обиму канона, још увек је била богата и значајна њихова литерарна делатност. Нека од дела из овог периода биће укључена у грчки превод Седамдесеторице (Тов и ИСир) за Јевреје грчког говорног подручја, али ће их званично Јудејство Палестине одбацити, као и неке друге списе које ми данас називамо апокрифима.

Ово важи и за списе који су овде названи „предесенски“.

Извори

а)

DISCOVERIES IN THE JUDAEAN DESERT I – 40 (= DJD)

D. Barthélemy and J. T. Milik, Qumran Cave 1 (DJD I; Oxford: Clarendon 1955). xi + 163 pp. + xxxvii plates.

P. Benoit, J. T. Milik and R. de Vaux, Les grottes de Murabba'at (DJD II; 2 vols; Oxford: Clarendon 1961). xv + 314 pp. + cvii plates.

M. Baillet, J. T. Milik and R. de Vaux, Les 'petites grottes' de Qumrân (DJD III; 2 vols.; Oxford: Clarendon 1962). xiii + 315 pp. + lxxi plates.

J. A. Sanders, The Psalms Scroll of Qumrân Cave 11 (11QPs a) (DJD IV; Oxford: Clarendon 1965). xi + 97 pp. + xvii plates.

J. M. Allegro with A. A. Anderson, Qumrân Cave 4.I (4Q158–4Q186) (DJD V; Oxford: Clarendon 1968). xii + 111 pp. + xxxi plates.

¹⁰³ A. Dupont-Sommer, *Nouveaux Aperçus sur les manuscrits de la Mer Morte* (L'Orient ancien illustree 5), Paris 1953, 90.

¹⁰⁴ A. Dupont-Sommer, *Les Esseniens, Evidences*, VIII, Nr 57, 10.

¹⁰⁵ A. Dupont-Sommer, *Die essenischen Schriften vom Toten Meer*, Tübingen 1960, 78. Francuski naslov je: «*Les Ecrits essenien decouverts pres de la Mer Morte*», Paris 1959.

- R. de Vaux and J. T. Milik, *Qumrân grotte 4.II: I. Archéologie, II. Tefillin, Mezuzot et Targums (4Q 128–4Q157)* (DJD VI; Oxford: Clarendon 1977). xi + 91 pp. + xxviii plates.
- M. Baillet, *Qumrân grotte 4.III (4Q482–4Q520)* (DJD VII; Oxford: Clarendon 1982). xiv + 339 pp. + lxxx plates.
- E. Tov with the collaboration of R. A. Kraft, *The Greek Minor Prophets Scroll from Nahal Hever (8HevXIIgr)* (DJD VIII; Oxford: Clarendon 1990; reprinted with corrections 1995). x + 169 pp. + xx plates.
- P. W. Skehan, E. Ulrich, and J. E. Sanderson, *Qumran Cave 4.IV: Palaeo-Hebrew and Greek Biblical Manuscripts* (DJD IX; Oxford: Clarendon 1992). xiii + 250 pp. + xlvii plates.
- E. Qimron and J. Strugnell, *Qumran Cave 4.V: Miqsat Ma'ase ha-Torah* (DJD X; Oxford: Clarendon 1994). xiv + 235 pp. + viii plates.
- E. Eshel et al., in consultation with J. VanderKam and M. Brady, *Qumran Cave 4.VI: Poetical and Liturgical Texts, Part 1* (DJD XI; Oxford: Clarendon 1998). xi + 473 pp. + xxxii pl.
- E. Ulrich, F. M. Cross, et al., *Qumran Cave 4.VII: Genesis to Numbers* (DJD XII; Oxford: Clarendon 1994; reprinted 1999). xv + 272 pp. + xlix plates.
- H. Attridge et al., in consultation with J. VanderKam, *Qumran Cave 4.VIII: Parabiblical Texts, Part 1* (DJD XIII; Oxford: Clarendon 1994). x + 470 pp. + xliii plates.
- E. Ulrich, F. M. Cross, et al., *Qumran Cave 4.IX: Deuteronomy, Joshua, Judges, Kings* (DJD XIV; Oxford: Clarendon 1995; reprinted 1999). xv + 183 pp. + xxxvii plates.
- E. Ulrich et al., *Qumran Cave 4.X: The Prophets* (DJD XV; Oxford: Clarendon 1997). xv + 325 pp. + lxiv plates.
- E. Ulrich et al., *Qumran Cave 4.XI: Psalms to Chronicles* (DJD XVI; Oxford: Clarendon 2000). xv + 302 pp. + xxxviii plates.
- F. M. Cross, et al., *Qumran Cave 4.XII: 1–2 Samuel* (DJD XVII; Oxford: Clarendon 2005). 332 pp. + xxviii plates.
- J. M. Baumgarten, *Qumran Cave 4.XIII: The Damascus Document (4Q266–273)* (DJD XVIII; Oxford: Clarendon 1996). xix + 236 pp. + xlii plates.
- M. Broshi et al., in consultation with J. VanderKam, *Qumran Cave 4.XIV: Parabiblical Texts, Part 2* (DJD XIX; Oxford: Clarendon 1995). xi + 267 pp. + xxix plates.
- T. Elgvin et al., in consultation with J. A. Fitzmyer, *Qumran Cave 4.XV: Sapiential Texts, Part 1* (DJD XX; Oxford: Clarendon 1997). xi + 246 pp. + xviii plates.
- S. Talmon, J. Ben-Dov, U. Glessmer, *Qumran Cave 4.XVI: Calendrical Texts* (DJD XXI; Oxford: Clarendon 2001). xii + 263 pp. + xiii plates.
- G. J. Brooke et al., in consultation with J. Vanderkam, *DJD XXII*; Oxford: Clarendon 1996). xi + 352 pp. + xxix plates.
- F. García Martínez, E. J. C. Tigchelaar, and A. S. van der Woude, *Qumran Cave 11.II: (11Q2–18, 11Q20–31)* (DJD XXIII; Oxford: Clarendon 1998). xiii + 487 pp. + liv plates.
- M. J. W. Leith, *Wadi Daliyeh Seal Impressions* (DJD XXIV; Oxford: Clarendon 1997). xxv + 249 pp. + xxiv plates.
- É. Puech, *Qumran Cave 4.XVIII: Textes hébreux (4Q521–4Q528, 4Q576–4Q579)* (DJD XXV; Oxford: Clarendon 1998). xii + 229 pp. + xv plates.

- É Puech, Qumran Grotte 4.XXVII: Textes en Arameen, deuxième partie. (DJD XXXVII; Oxford: Clarendon 2008).
- P. Alexander and G. Vermes, Qumran Cave 4.XIX: 4QSerekh Ha-Yahad and Two Related Texts (DJD XXVI; Oxford: Clarendon 1998). xvii + 253 pp. + xxiv plates.
- H. M. Cotton and A. Yardeni. Aramaic, Hebrew, and Greek Documentary Texts from Nahal Hever and Other Sites, with an Appendix Containing Alleged Qumran Texts (The Seiyâl Collection II) (DJD XXVII; Oxford: Clarendon 1997). xxvii + 381 pp. + 33 figures + lxi plate.
- D. Gropp, Wadi Daliyeh II: The Samaria Papyri for Wadi Daliyeh; E. Schuller et al., in consultation with J. VanderKam and M. Brady, Qumran Cave 4.XXVIII: Miscellanea, Part 2 (DJD XXVIII; Oxford: Clarendon 2001). xv + 254 pp. + lxiii plates.
- E. Chazon et al., in consultation with J. VanderKam and M. Brady, Qumran Cave 4.XX: Poetical and Liturgical Texts, Part 2 (DJD XXIX; Oxford: Clarendon 1999). xiii + 478 pp. + xxviii plates.
- D. Dimant, Qumran Cave 4.XXI: Parabiblical Texts, Part 4: Pseudo-Prophetic Texts (DJD XXX; Oxford: Clarendon 2001). xiv + 278 pp. + xii plates.
- É. Puech, Qumran Grotte 4.XXII: Textes araméens, première partie: 4Q529–549 (DJD XXXI; Oxford: Clarendon 2001). xviii + 439 pp. + xxii plates.
- P. W. Flint and E. Ulrich, Qumran Cave 1.II: The Isaiah Scrolls (DJD XXXII; Oxford: Clarendon 2010).
- D. M. Pike and A. Skinner with a contribution by T. L. Szink, in consultation with J. VanderKam and M. Brady, Qumran Cave 4.XXIII: Unidentified Fragments (DJD XXXIII; Oxford: Clarendon 2001). xv + 376 pp. + xli plates.
- J. Strugnell, D. J. Harrington and T. Elgvin, in consultation with J. A. Fitzmyer, Qumran Cave 4.XXIV: 4QInstruction (Musar leMevin): 4Q415 ff. (DJD XXXIV; Oxford: Clarendon 1999). xvi + 584 pp. + xxxi plates.
- J. Baumgarten et al., Qumran Cave 4.XXV: Halakhic Texts (DJD XXXV; Oxford: Clarendon 1999). xi + 173 pp. + xii plates.
- S. J. Pfann, Qumran Cave 4.XXVI: Cryptic Texts ; P. S. Alexander, et al., in consultation with J. VanderKam and M. Brady, Miscellanea, Part 1 (DJD XXXVI; Oxford: Clarendon 2000). xvi + 739 + xlix plates.
- É. Puech, Qumran Cave 4.XXVII: Textes araméens, deuxième partie: 4Q550–575, 580–582 (DJD XXXVII; Oxford: Clarendon, 2008).
- J. Charlesworth et al. in consultation with J. VanderKam and M. Brady, Miscellaneous Texts from the Judaean Desert (DJD XXXVIII; Oxford: Clarendon 2000). xvii + 250 pp. + xxxvi plates.
- E. Tov, ed., The Text from the Judaean Desert: Indices and an Introduction to the *Discoveries in the Judaean Desert Series* (DJD XXXIX; Oxford: Clarendon 2002). x + 452 pp.
- C. Newsom, Hartmut Stegemann, and Eileen Schuller, Qumran Cave 1.III: 1QHodayot a, with Incorporation of 4QHodayot a-f and 1QHodayot b. (DJD XL; Oxford: Clarendon 2008).

b)

- Avigad N. — Yadin Y., A Genesis Apocryphon. A Scroll from the Wilderness of Judaea. Description and Contents of the Scroll, Fascimiles Transcription and Translation of Columns II, XIX-XXII. The Magnes Press of the Hebrew University and Heikhal Ha-Sefepher, Jerusalem 1956, 48 (енглески и јеврејски + фотографије колумни II, XIX-XXII,
 DER BABILONISCHE TALMUD, I-VIII, Benjamin Harz Verlag, Berlin und Wien 1925,
 Plinius (Gaius Plinius Secundus Maior, 23. – 79. н. е.), Naturalis historia I-37), V (етнографија Европе, Азије и Африке), 17,
 Philo, Quod omnis probus liber sit (види <http://khazarzar.skeptik.net/books/philo/libersig.htm>),
 Флавије Јосиф, Јудејски рат (превео др Душан Глумац), Просвета, Београд 1967,
 Des Flavius Josephus Jüdische Altertümer, I-II, Verlag Benjamin Harz, Berlin-Wien 1923,
 Flavius Josephus, Geschichte des Jüdischen Krieges, Verlag Benjamin Harz, Berlin-Wien 1923.

Литература

- baillet M., Fragments du Document de Damas. Qumran, Grotte 6, Revue Biblique 63, 1956, 513–523.
 Bardtke H., Qumran und seine Funde, Theologische Rundschau (ThR), 1965, 281–315.
 Bardtke H., Hebräische Konsonantentexte, Leipzig 1954.
 Bardtke H., Literaturbericht über Qumran, VIII Teil, Die Damaskusschrift CD, ThR, 1974, Heft 3, 196–230.
 Bardtke H., Die Handschriftfunde am Toten Meer, I³, II², Berlin 1961.
 Becker Jürgen, Untersuchungen zur Entstehungsgeschichte der Testamente der zwölf Patriarchen, Brill, Leiden 1970.
 K. Beyer, Die aramäischen Texte I, Göttingen 1984; II, 1994.
 Boccaccio P. — Berardi G., Regula Unionis, Fano 1953.
 Brownlee V. H., The Dead Sea Manual of Discipline, BASOR Suppl. St., New Haven 1951.
 Burrows M., The Dead Sea Scrolls of St. Mark's Monastery, Vol. I. II, New Haven 1950/51.
 Weiser A., Einleitung in das Alte Testament, Berlin 1963⁵.
 Verber E., Kumranski rukopisi iz pećina kraj Mrtvog mora, BIGZ, Beograd 1983².
 Vermes G., The Dead Sea Scrolls in English, Penguin Books, 1970.
 Wernberg-Möller P., The Manual of Discipline. Translated and Annotated with an Introduction, STDJ 1, Leiden 1957.
 Wise M., A Critical Study of the Temple Scroll from Qumran Cave 11. Studies in Ancient Orient Civilisation 49, Chicago. Oriental Institute of the University of Chicago 1990.
 Wise M. — Abegg M. — Cook E., Die Schriftrollen von Qumran, Augsburg 1997.

- Woude A. S. v. d., *Bemerkungen zum Gebet des Nabonid*: M. Delcor (ed) Qumpan. Sa piete, sa theologie et son mileau (BETL 46). Duculot, Paris-Gembloux/University Press, Louven 1978, 121–129.
- Woude A. S. V. d., *Fünfzehn Jahre Qumranforschung (1974–1988)*, Theologische Rundschau (ThR), Heft 1, 1992, 52.
- Woude A. S. van der, *Fünfzehn Jahre Qumranforschung (1974–1988)*, ThR, Heft 3, J.C. B. Mohr (Paul Siebeck), Tübingen 1990, 221–261.
- Garbini G., *L'apocrifo della Genesi nella litteratura giudaica*, Annali del Instituto Orientale di Napoli 37, 1977, 1–18.
- Garcia Martinez F., *4QopNab. Noueva sintesis*, Sefard 40, 1980, 5–25.
- Gaster Th. H., *The Scriptures of the Dead Sea Sect*, London 1957. 1976³.
- Глумац Д., *Библијска археологија*, Београд 1999.
- P. Grelot, *La priere de Nabonide (4QopNab)*. Nouvel essai de restauration, Revue Qumran 9, 1977–1978, 483–495.
- Guilbert P., *Les Plan de la Regle de la Comunaute*, RQ 3, 1/3, 1959, 323–344.
- de Jonge Marinus, *The Testaments of the Twelve Patriarchs*, PVTG I/2, Leiden 1978.
- Dupont-Sommer A., *Les Esseniens, Evidences*, VIII, Nr 57, 9–23.
- Dupont-Sommer A., *Nouveaux Apercus sur les manuscrits de la Mer Morte (L'Orient ancien illustree 5)*, Paris 1953.
- Dupont-Sommer, *Les ecrits essenien decouverts pres de la Mer Morte*, Paris 1959.
- Dupont-Sommer A., *Die essenischen Schriften vom Toten Meer*, Tübingen 1960.
- Evans C. A., *The Genesis Apocryphon and the Rewritten Bible: Memorial Jean Capmignac*, ed. rar F. Garcia Martinez et E. Pueh. Gabalda Paris, 1988.
- Kee H. C., *Testaments of the Twelve Patriarchs*, in: J. H. Charlesworth (Hg.): *The Old Testament Pseudepigrapha*, Bd. 1, Garden City, N. Y. 1983, 775–828.
- Kuhn K. G., *Zum heutigen Stand der Qumranforschung*, ThLZ 1960, 649–655.
- Kuhn K. G., *Konkordanz zu den Qumrantexten*, Göttingen 1960.
- Lohse E., *Die Texte aus Qumran. Hebräisch und Deutsch. Mit massoretischer Punktation, Übersetzung, Einführung und Anmerkungen*, Wissenschaftliche Buchgesellschaft Darmstadt 1986.
- Maier J., *Die Texte von Toten Meer, I-II*, München-Basel 1960.
- Maier J., *Die Qumran-Essener: Die Texte vom Toten Meer, Bd. II*, München-Basel 1995. Milik J. T., *Rezension P. Wernberg-Möller, The Manual...*, RB 67, 1960, 412–416.
- Milik J. T., *Priere de Nabonide“ et autres ecrits d'un cycle de Daniel. Fragments arameens de Qumran IV*, RB 63, 1956, 407–415.
- J. T. Milik, *The Books of Enoch. Aramaic Fragments from Qumran Cave 4*, Oxford 1976. H. Stegemann, *Die Essener, Qumran, Johannes der Täufer und Jesus*, Herder/Spektrum, Freiburg-Basel-Wien, 1992².
- Pueh E., *Fragments d'un apocryphe de Levy et le personnage eschatologique. 4QTestLevy^{c-d} (?) et 4Q Aja*, J. Treballe, ed. Vegas Montaner L., *The Madrid Qumran Congress, Voll. II*, Leiden 1992.
- Stegemann H., *Vergangenheitsbewältigung Theologie. Qumran, die Essener und das Christentum. Ein neues Bild des Judentums zur Zeit Jesu*, Herder Korespondenz, 46 Jgg, Nr. 4, 1992, 175–180.

- H. Stegemann, *Die Essener, Qumran, Johannes der Täufer und Jesus*, Herder, Freiburg-Basel-Wien 1993².
- Schechter S., *Fragments of a Zadokite Work, Documents of Jewish Sectaries I*, Cambridge 1910.
- Steudel A., u.a. (Hg.), *Die Texte aus Qumran II*, Darmstadt 2001.
- Stuckenbruck Loren, *The Book of Gigants from Qumran*, Tübingen 1997.
- Treuer John C., *The Untold Story of Qumran*, Westwood: Fleming H. Revell Company 1965.
- Fitzmyer J. A., *The Genesis Apocryphon of Qumran Cave 1. A Commentary (Biblica et Orientalia 18A)*, Pontifical Biblical Institute, Rome 1971².
- Fitzmyer J., *Qumran: Die Antwort. 101 Fragen zu den Schriften vom Toten Meer*, Verlag Katholisches Bibelwerk, Stuttgart 1993.
- Habermann A. M., *מגילות מדבר יהודה*, Tel Aviv 1958.
- Habermann A. M., *עדה ועדות. מגילות קדומים מדבר יהודה. The Scroll from the Judaeen Desert. The Legacy a Community*, Jerusalem 1959.
- Cross F. M., *The Ancient Library of Qumran and Modern Biblical Studies*, New York 1961;
- Cross F. M., *Die Antike Bibliothek von Qumran und die moderne biblische Wissenschaft. Ein zusammenfassender Überblick über die Handschriften vom Toten Meer und ihre einstigen Besitzer*, NStB 5, Neukirchen 1967.
- F. M. Cross-S. Talmon, *Qumran and the History of the Biblical Text, The Evolution of a Theory of Lokal Texts*, Harvard University Press, Cambridge Mass, 1975, 306–320.
- Cross F. M., *Fragments of the Prayer of Nabonidus*, IEJ 34, 1984, 260–264.
- Charlesworth J. H., *The Dead Sea Scroll 1: Rule of The Community and Related Documents*, Tübingen 1994.
- Chyutin M., *The New Jerusalem: Ideal City, Dead Sea Discoveries I*, E. J. Brill, Leiden 1995, 71–94.

On Some Pre-Essenic Writings

Summary: Literary activity of Jews continued during the period of time of Ezra and Nehemiah. Although many centuries would pass by until the establishment of the final version of the canon of the Old Testament, Jewish literary endeavors were still rich and significant. Some of the writings from this period were included into the Greek translation of the Old Testament, the Septuagint (Tobit and Syrah), explicitly for the Greek speaking Jews, but the official Jewish representatives of Palestine would reject them as well as some other writings that we denote today as apocryphal.

The same refers to the writings that we denote as “pre-essenic“.